

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Н. І. Кобижча, І. П. Штефан

**УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ
ЯК МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВА
МОВА КЛАСИФІКАЦІЙНОГО ТИПУ**

*Навчальний посібник для студентів
спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна
та архівна справа»*

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

Рецензенти:

Т. В. Новальська – завідувачка кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, доктор історичних наук, професор;

А. Л. Мураховський – кандидат наук із соціальних комунікацій, заслужений журналіст України, перший заступник директора з наукової роботи Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова»;

В. М. Муравйова – завідувачка відділу класифікаційних систем Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», представник України в Консультативній раді Консорціуму УДК;

В. В. Седих – кандидат історичних наук, доцент Харківської державної академії культури.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 5 від 1 грудня 2020 р.)*

К554

Кобижча Н. І., Штефан І. П.

Універсальна десяткова класифікація як міжнародна інформаційно-пошукова мова класифікаційного типу : навч. посіб. для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Н. І. Кобижча, І. П. Штефан ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Вид-во Ліра-К, 2021. – 124 с.

ISBN 978-617-520-028-5

У навчальному посібнику відповідно до програми навчальної дисципліни «Аналітико-синтетичне опрацювання документів (АСОД)» подаються короткі відомості з історії створення, поширення шойно введеної в Україні УДК як єдиної для індексування документів міжнародної інформаційно-пошукової мови класифікаційного типу, розкриваються властивості та організаційно-методичні основи побудови, правила та технологічний інструментарій загальної методики індексування; побудова індексів УДК аналізується відповідно до правил, що регламентовані Консорціумом УДК і використовуються у світовій практиці індексування документів і інформаційних запитів. Теоретичний матеріал доповнено прикладами, тестами для контролю за якістю засвоєння знань, завданнями самостійної роботи студентів, списком рекомендованої літератури.

Для використання у навчальному процесі закладів вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також фахівцями сфери документних комунікацій.

УДК 024.45УДК(075.8)

ISBN 978-617-520-028-5

© Кобижча Н. І., Штефан І. П., 2021
© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕТАЛОН УДК ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ КОНСТРУКТОР ЗНАНЬ, КЛЮЧ ДО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ <i>(А. Л. Мураховський, В. М. Муравйова)</i>	5
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕТАЛОН УДК – НОВИЙ ЕТАП У РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ІНДЕКСУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ <i>(В. В. Седих)</i>	8
РОЗДІЛ 1. З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ДЕСЯТКОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ (УДК)	10
1.1. Підґрунтя для запровадження УДК в Україні	10
1.2. З історії створення УДК як міжнародної інформаційно-пошукової мови	12
1.3. Поширення УДК на інформаційній платформі в Україні	18
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ВИДАНЬ ТАБЛИЦЬ УДК	22
РОЗДІЛ 3. ВЛАСТИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ УДК	28
РОЗДІЛ 4. СТРУКТУРА УДК	33
4.1. Основна таблиця класифікації	33
4.2. Допоміжні таблиці визначників	36
4.3. Синтаксичні засоби УДК	48
РОЗДІЛ 5. ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ ІНДЕКСУВАННЯ	53
5.1. Поняття загальної та спеціальної методики індексування документів. Основні принципи та правила індексування.....	53
5.2. Вісім правил індексування документів за УДК.....	57
5.2.1. Перше правило індексування: «пріоритет основного змісту документа»	57

5.2.2. Друге правило індексування: визначення предмета та аспекту його розгляду в контексті багатоаспектності УДК.....	61
5.2.3. Третє правило індексування: особливості застосування визначників.....	63
5.2.4. Четверте правило індексування: послідовність пошуку складових індексу.....	73
5.2.5. П'яте правило індексування: утворення складних індексів. Інверсія та інтеркаляція.....	78
5.2.6. Шосте правило індексування: утворення складених індексів.....	83
5.2.7. Сьоме правило індексування: правило першого згадування.....	86
5.2.8. Восьме правило індексування: алгоритм практичного індексування за УДК.....	86
ПІСЛЯСЛОВО	89
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	91
ДОДАТКИ	94
<i>Додаток 1.</i> Тестові запитання для самоперевірки знань.....	94
<i>Додаток 2.</i> Завдання до практичного заняття: «Структура УДК» (варіативні).....	102
<i>Додаток 3.</i> Практичний тренінг №1. Умовні знаки, що ідентифікують загальні і спеціальні визначники.....	115
<i>Додаток 4.</i> Практичний тренінг №2. Загальна методика індексування документів.....	122

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕТАЛОН УДК ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ КОНСТРУКТОР ЗНАТЬ, КЛЮЧ ДО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Анатолій Леонідович Мураховський,
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
заслужений журналіст України,
перший заступник директора з наукової роботи
Державної наукової установи «Книжкова палата України
імені Івана Федорова»*

Валентина Михайлівна Муравйова,
*завідувачка відділу класифікаційних систем
Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»,
представник України в Консультативній раді
Консорціуму УДК*

Національний еталон Універсальної десяткової класифікації – єдина у світі офіційна класифікаційна система українською мовою, нотаційна складова якої відповідає міжнародним стандартам, практиці та реаліям індексування інформаційних ресурсів і є гармонійно сумісною з класифікаційною системою, яка використовується Європейським Союзом, що сприяє інтеграції нашої країни до європейського науково-освітнього, культурно-інформаційного простору. Безумовно, в епоху цифрової трансформації суспільства його використання сприяє організації фондів і довідково-пошукового апарату в інформаційних установах, а, отже, пошуку релевантної інформації у каталогах бібліотек, інформаційно-бібліографічних базах даних.

Саме тому бачиться актуальним і своєчасним підготовка і видання навчального посібника «Універсальна десяткова класифікація (УДК) як міжнародна інформаційно-пошукова мова класифікаційного типу» (укладачі: *Н. І. Кобижча* – ст. викладач кафедри інформаційних технологій КНУКіМ, кандидат культурології; *І. П. Штефан* – доцент кафедри інформаційних технологій КНУКіМ, заслужений працівник культури України).

Текст навчального посібника спрямований на формування у студентів базового комплексу знань з історії створення, призначення,

властивостей та принципів побудови щойно введеної в Україні як єдиної для індексування документів на інформаційній платформі держави унікальної міжнародної інформаційно-пошукової мови класифікаційного типу – Універсальної десяткової класифікації (УДК).

Навчальний посібник укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Аналітико-синтетичне опрацювання документів АСОД» спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»; містить теоретичний матеріал, приклади, тести для контролю за засвоєнням матеріалу і самостійної роботи студентів, список рекомендованої літератури. У навчальному посібнику визначені основні принципи та інструментарій загальної методики індексування за міжнародною класифікаційною системою; побудова індексів УДК розписана відповідно до правил, які регламентовані Консорціумом УДК і використовуються у світовій практиці індексування документів і інформаційних запитів. Прописано основні правила побудови індексів УДК за різними критеріями та наведено їхній аналіз з метою використання в майбутній професійній діяльності.

Досить вдало узагальнено й систематизовано теоретичні надбання щодо загальної методики індексування документів за УДК. Запропонована послідовність алгоритму вивчення основних восьми правил та окремий розгляд класу «82 Література. Літературознавство». Викладення матеріалу структуроване, послідовне та логічне, забезпечує реалізацію мети вивчення розділу курсу.

При формуванні основних правил враховані сучасні результати загальної методики побудови індексів УДК, що віддзеркалені у працях зарубіжних і вітчизняних науковців, нормативні аспекти цих питань, які відображені у законодавчій базі України.

У цілому матеріал навчального посібника спрямований на поглиблене вивчення найбільш типової побудови індексів УДК та методики індексування, опанування студентами теоретичних основ індексування за УДК, набуття знань та формування практичних навичок при вирішенні фахових завдань загальної методики.

Особливо слід відзначити, що основні теоретичні положення ілюстровані достатньою кількістю прикладів. Матеріал викладений у доступній для сприйняття формі та ефективного засвоєння інформації студентами.

Необхідно відмітити і той факт, що даний текст навчального посібника може бути використаний студентами при виконанні кваліфі-

каційних випускових, дипломних робіт відповідної тематики, а також фахівцями-практиками.

Публікація даного навчального посібника, написаного на належному науковому рівні, грамотною українською мовою, з використанням сучасної наукової термінології, є своєчасною і необхідною.

Рецензований навчальний посібник відповідає організаційно-методичним та дидактичним вимогам вищої школи та рекомендується для використання у навчальному процесі вищих навчальних закладів за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕТАЛОН УДК – НОВИЙ ЕТАП У РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ІНДЕКСУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

Віктор Васильович Седих,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи
Харківської державної академії культури*

Відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 22 березня 2017 року «Про припинення використання в Україні Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» в усіх сферах інформаційної платформи держави розпочалося впровадження УДК. Але до цього часу ми не маємо достатньої кількості навчальних видань, які б допомогли оволодіти творчим доробком міжнародної організації «Консорціум УДК» і, відповідно, дійсно унікальним першим україномовним еталонним виданням таблиць, підготовленим творчим колективом ДУ «Книжкова палата України» (гол. ред., доктор техн. наук М. І. Сенченко). Між іншим, такі навчально-методичні матеріали вкрай необхідні видавництвам, бібліотечно-інформаційним установам та іншим спорідненим структурам, не кажучи про студентів профільних вишів. Звісно, з огляду на вище викладене, дане видання є очікуваним і актуальним.

Отже, навчальний посібник відповідає розділу вивчення загально-професійної навчальної дисципліни «Аналітико-синтетичне опрацювання документів «АСОД», яка має закласти підвалини, підготувати студентів для засвоєння непростих положень і правил індексування документів за УДК. Іншими словами, це як абетка, за «а» мають бути інші літери. Нам видається, що текст навчального посібника відповідає зазначеній цілі.

У навчальному посібнику досить аргументовано і глибоко розкриті історія створення, історичне підґрунтя поширення УДК в Україні, охарактеризовано властивості та організаційно-методичні засади побудови; достатньо повно пояснено принципи, методи і правила загальної методики, залежність індексування від мети. Кожне правило і положення супроводжується влучними і цікавими прикладами бібліографічних записів конкретних документів. Доречним вважаємо наведення класифікаційних рішень для АПС з підкресленням їх

особливостей. Так само вдалими є тести для закріплення матеріалу. Навчальний посібник містить в цілому модерновий матеріал, викладений, по можливості, доступно.

Вважаємо, що автори свідомо, зважаючи на відмінності від технології індексування документів за ББК, дещо обмежили виклад матеріалу, що раніше поданий у підручниках Н. Кушнарєнко, В. Удалової (2006) та О. Збанацької (2016), зокрема, про загальні для всіх документних класифікацій правила, як от: систематизація за використанням, за об'єктом впливу та інші.

Безумовно, представлений на рецензування навчальний посібник потребує опублікування і поширення у формі офлайнового і онлайнового документів. За змістом і формою він відповідає всім критеріям вишу і буде корисним не лише для студентів профільних і споріднених вищих навчальних закладів, але й для аспірантів та фахівців-практиків.

РОЗДІЛ 1

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ДЕСЯТКОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ (УДК)

1.1. Підґрунтя для запровадження УДК в Україні

В інформаційному полі України для організації інформації використовувалось декілька класифікаційних систем. Універсальні національні бібліотеки, публічні бібліотеки в більшості своїй використовували Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК), а галузеві – Універсальну десяткову класифікацію (УДК).

У системі книговидання ще раніше використовувалась так звана ЄКЛ (Єдина класифікація літератури для книговидання), яку також замінила УДК.

У чому ж тоді сьгоднішні протиріччя введення УДК?

У вітчизняній практиці діяльності інформаційних установ для адекватного розуміння змісту документів ще за часів формування колишньої централізованої держави, якою був СРСР з його марксистсько-ленінською ідеологією, **мала бути розроблена і власна класифікаційна система.**

В той час ще на поч. ХХ ст. УДК практиками розцінювалась як «буржуазна класифікація»: її коріння закладені американцем Мелвілем Дьюї, і вона не мала наукової основи побудови. Зрозуміло, що в ній були відсутні ділення для індексування документів нової формації, в якій конституційно відображались всі політичні атрибути: КПРС, комсомол, профспілки «як школа комунізму», піонерія.

Власна система почала розроблятися на початку ХХ ст. за участі наукових академічних інститутів головними інформаційними центрами держави, в тому числі і республіканського значення, зокрема УРСР.

На початок 60-х років минулого століття ББК була розроблена як **система таблиць для бібліотек з різним обсягом фонду.** Її науко-

ву основу і конституційну відповідність ідеології колишнього Союзу було визнано державою і укладачі таблиць навіть були удостоєні державної премії. Всі національні бібліотечно-інформаційні центри перейшли на ББК. Але заполітизованим залишався сам документний потік, відповідно і фонди бібліотек. Заполітизованій літературі відповідала і заполітизована класифікаційна система. Що ж далі?

Далі відбувається зміна геополітичної карти світу – розпадається СРСР як цілісна централізована держава. Закономірно знову ж таки відбувається перебудова в політиці, ідеології, економіці, переосмислюється історія.

Все це безсумнівно відображається в документах, у літературі, що надходить до бібліотек.

ББК залишалась базовою класифікацією, яка перебудовувалась і позбавлялась заполітизованості, оновлювалась. **На кінець XX ст. вона залишилася у власності Росії.**

Більше того, на черговій міжнародній конференції з проблем організації знань, що відбулася в жовтні 1998 р. в Москві, Міжнародним товариством з організації знань (ІСКО) ББК було надано статус національної класифікації Росії.

Права розвитку класифікації, внесення змін, адаптації до специфіки змісту документів, що відображали нові реалії оновленого світу, фактично в односторонньому порядку залишалися за Росією.

Всі адаптаційні рішення щодо внесення змін і доповнень відповідно національних особливостей України мали бути обов'язково узгодженими з Росією. Більше того, колишнім республікам СРСР, які брали участь у розробці системи, ізольовано пропонувалось купувати дорогі ліцензії на право користування ББК.

Територіально ББК використовувалася виключно на просторі колишнього Радянського Союзу і була мало відомою за її межами, тому після розпаду СРСР, більшість країн розуміли, що класифікаційна система не повинна обмежувати територіальне розповсюдження вітчизняної літератури. Такі країни як Литва, Латвія, Естонія, Молдова відразу відмовилися від ББК і запровадили Універсальну десяткову класифікацію.

На сьогодні ББК використовує лише Росія, Білорусь та декілька східних країн колишнього Радянського Союзу.

Але тут важливо і інше: **Україна взяла стратегічний курс на євроінтеграцію.** Звідси стає очевидним і актуальність створення

інтегрованого глобального інформаційного середовища. Більшість європейських країн як пріоритетну для організації інформації використовують УДК. Тому не викликає сумніву правомірність звернення інформаційної складової держави саме до УДК.

Враховуючи все це та з метою запровадження єдиної класифікації для систематизації видавничої продукції, Постановою Кабінету Міністрів України від **22 березня 2017 року** *«Про припинення використання в Україні Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десятикової класифікації»* в нашій країні введена УДК.

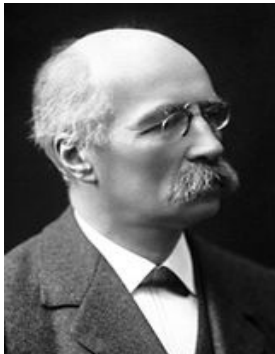
1.2. З історії створення УДК, поширення в Україні

Універсальна десятикова класифікація належить до міжнародних класифікаційних систем, що отримали світове визнання і розповсюдження. Сьогодні УДК не має собі рівних за масштабами її застосування. Використовують її понад 130 країн світу та перекладена 57 мовами.

За кількістю класифікаційних понять, що подані у повному міжнародному еталонному виданні таблиць, перевершити УДК не вдалось ні одній класифікаційній системі.

Історія створення УДК сягає 1895 року.

Як відомо, наука, сфери практичної діяльності людства розвиваються, лише акумулюючи в собі досягнення світової цивілізації, що обумовлює потребу в міждержавному обміні інформацією.

Анрі Лафонтен (1854-1943)

Зважаючи на це та з метою започаткування міжнародного карткового бібліографічного обліку (***вперше виникла ідея створити реєстр всього, що видано в світі, тобто своєрідну бібліографічну базу даних***), за ініціативою бельгійських учених-юристів, ентузіастів бібліографії Поля Отле (1868–1944) та Анрі Лафонтена (1854–1943) **у вересні 1895 року в Брюсселі** було скликано міжнародну бібліографічну конференцію, на підставі рішення якої було **створено**

Міжнародний бібліографічний інститут (Institut international de bibliographie).

Поль Отле (1868-1944)

Ідея складання «Всесвітнього бібліографічного репертуару» вимагала вибору класифікаційної системи для групування бібліографічних записів, оскільки алфавітне розміщення не дозволяло уникнути мовних бар'єрів між країнами-учасницями складання такого бібліографічного реєстру.

У кінці XIX століття в світовій практиці класифікаційних бібліотечних систем уже було відомо біля 170 різних варіантів «схем класифікації».

З відомих на той час класифікаційних систем Європи і Америки увагу П. Отле і А. Лафонтена привернули нотаційні можливості американської «**Десяткової класифікації**» **М. Дьюї**. (Нотація – це система умовних позначень, букв і цифр, різних знаків для формування індексу).

Хто ж такий Мелвіл Дьюї? Дуже цікава і талановита людина. Американець. Навчаючись у Амхерстському коледжі, на його логічні здібності звернула увагу дирекція

М. Дьюї (1851-1931)

коледжу, у якому було дві великі кімнати неупорядкованого фонду бібліотеки. Йому доручили організувати як фонд, так і каталог бібліотеки. Література була представлена з різних країн і різними мовами. Що ж взяти за основу групування літератури? ...Різні мови, різні шрифти, різні види документів, різний зміст?

У вступі до нового видання УДК в 2-х кн. значиться, що ще в 1852 році американським бібліотекарем з Бостона Н. Шертлефом було розроблено десяткову систему бібліографічної класифікації, яка спочатку не отримала широкого розповсюдження.

Разом з тим, в історико-бібліотекознавчій літературі є документально підтверджені факти, що принцип такої класифікації був оприлюднений ще в проєкті апріорної мови адвоката і філолога Ж. Делормеля, що був поданий на розгляд Національного конвенту Франції ще в 1794 році* (Див.: Дрезен Э. К. За всеобщим языком. Три века исканий. 3-е изд. Москва : Едиториал УРСС, 2012. 272 с.)

М. Дьюї, звернувшись до філософської практики організації знань, вирішив весь універсум знань (всі науки, сфери практичної діяльності, явища, процеси) прийняти за 1 (одиницю). Для того, щоб розширити можливості для групування матеріалу, одиницю поділив на десять більш дрібних ділень – підкласів. Уже можна було виділити 10 таких поділів. Якщо кожен із 10 поділити ще на 10, то вже матимемо 100 ділень для кодування окремих наук, сфер практичної діяльності. І так далі: тобто 1000, 10 000 і т.д.

Кожною окремо виділеною цифрою, яку він назвав індексом, Дьюї позначив певні знання, науку. Тобто йде мова про десятковий принцип поділу. Тому класифікація називається **десятковою**: весь універсум знань поділено на 10 класів.

М. Дьюї вважав, що наукова основа класифікації не має визначального значення: основну увагу він приділяв техніці, зручності її практичного використання. Тому наукова основа ДКД не мала нічого нового порівняно зі схемами, створеними раніше. У порядку розташування основних ділень у таблиці Дьюї можна прослідкувати зв'язок із класифікацією наук англійського філософа Френсіса Бекона. Але класифікація Ф. Бекона в системі М. Дьюї подана у зворотному порядку.

Основний ряд класифікації мав десять ділень (класів):

- 0 Загальний відділ
- 1 Філософія
- 2 Релігія